DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojp-06-05-25 Pages: 228-241

Oriental Journal of Philology

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:
http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about

MECHANISMS FOR IDENTIFYING IMPLICIT INFORMATION IN THE CONTEXT OF DEFAMATION AND THE DISSEMINATION OF FALSE INFORMATION IN FORENSIC LINGUISTIC EXPERTISE

Elbek Elmurodovich Kurbanov
Andijan State Institute of Foreign Languages
Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Professor
kurbanov_elbek@yahoo.com
Andijan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: forensic linguistic analysis, defamation, false information, implicit information, claim to factuality, evaluative statement, presupposition, pragmatic analysis, conflict discourse, expert conclusion.

Received: 10.09.26
Accepted: 11.09.26
Published: 12.09.26

Abstract: This article examines the mechanisms for identifying implicit information in contentious texts involving defamation and the dissemination of false information within the context of forensic linguistic analysis. A primary challenge in determining the defamatory nature of a text is that negative information is often conveyed not through direct accusations, but rather through allusion, presupposition, evaluative units, ironical expressions, and contextual meaning. Consequently, analyzing such texts in forensic linguistics requires attention not only to the lexical meanings of words but also to the statement's claim to factuality, its verifiability, its communicative intent, and its pragmatic impact on the addressee. The study outlines the linguistic indicators that constitute defamatory content, the semantic-pragmatic devices that generate implicit information, and the key criteria for expert analysis. The findings facilitate the objective assessment of cases involving the dissemination of false information, the distinction between facts and evaluative opinions, and the assurance of a scientifically grounded basis for expert conclusions.

SUD LINGVISTIK EKSPERTIZASIDA TUHMAT VA NOTO‘G‘RI MA’LUMOT TARQATISH KONTEKSTIDA IMPLITSIT MA’LUMOTNI ANIQLASH MEXANIZMLARI

Elbek Elmurodovich Kurbanov
Andijon davlat chet tillari instituti
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
kurbanov_elbek@yahoo.com
Andijon, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: sud lingvistik ekspertizasi, tuhmat, noto'g'ri ma'lumot, implitsit ma'lumot, faktga da'vo, baholovchi bayonot, presuppozitsiya, pragmatik tahlil, konfliktli diskurs, ekspert xulosasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada sud lingvistik ekspertizasida tuhmat va noto'g'ri ma'lumot tarqatish bilan bog'liq konfliktli matnlarda implitsit ma'lumotlarni aniqlash mexanizmlari tadqiq etiladi. Tuhmat mazmunini aniqlash jarayonida asosiy murakkablik shundaki, salbiy axborot ko'pincha bevosita ayblov shaklida emas, balki ishora, presuppozitsiya, baholovchi birliklar, kinoyaviy ifodalar hamda kontekstual mazmun orqali ifodalanadi. Shu sababli sud lingvistik ekspertizasida bunday matnlarni tahlil qilishda faqat leksik birliklarning lug'aviy ma'nosiga emas, balki bayonotning faktga da'vo qilish xususiyati, tekshiriluvchanligi, kommunikativ maqsadi va adresatga yo'naltirilgan pragmatik ta'siriga ham e'tibor qaratish talab etiladi. Tadqiqotda tuhmat mazmunini shakllantiruvchi lingvistik indikatorlar, implitsit axborotni yuzaga keltiruvchi semantik-pragmatik vositalar hamda ekspert tahlilining asosiy mezonlari yoritiladi. Natijalar sud lingvistik ekspertizasida noto'g'ri ma'lumot tarqatish holatlarini obyektiv baholash, fakt va baholovchi fikrni farqlash hamda ekspert xulosalarining ilmiy asoslanganligini ta'minlash imkonini beradi.

МЕХАНИЗМЫ ВЫЯВЛЕНИЯ ИМПЛИЦИТНОЙ ИНФОРМАЦИИ В КОНТЕКСТЕ ДИФФАМАЦИИ И РАСПРОСТРАНЕНИЯ ЛОЖНЫХ СВЕДЕНИЙ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ СУДЕБНОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Элбек Элмуродович Курбанов
Андижанский государственный институт иностранных языков,
доктор философии по филологическим наукам (PhD), профессор
kurbanov_elbek@yahoo.com
Андижан, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: судебно-лингвистическая экспертиза, диффамация, ложные сведения, имплицитная информация, претензия на фактичность, оценочное суждение, пресуппозиция,

Аннотация: В статье рассматриваются механизмы выявления имплицитной информации в конфликтных текстах, содержащих сведения, порочащие честь и достоинство (диффамацию), и

прагматический анализ, конфликтный дискурс, экспертное заключение.

ложные сведения, в контексте судебно-лингвистической экспертизы. Основная сложность при определении диффамационного характера текста заключается в том, что негативная информация часто передается не посредством прямых обвинений, а через аллюзии, пресуппозиции, оценочные единицы, иронические выражения и контекстуальные смыслы. В связи с этим анализ подобных текстов в рамках судебной лингвистики требует учета не только лексического значения слов, но и претензии высказывания на фактичность, его проверяемости, коммуникативной интенции и прагматического воздействия на адресата. В работе выделены лингвистические маркеры, формирующие диффамационное содержание, семантико-прагматические приемы создания имплицитной информации, а также ключевые критерии экспертного анализа. Полученные результаты способствуют объективной оценке дел, связанных с распространением ложных сведений, разграничению фактов и оценочных суждений, а также обеспечению научно обоснованной базы для экспертных заключений.

Kirish. Axborot muloqot jarayonida shaxs yoki tashkilot faoliyatiga oid salbiy mazmundagi fikrlar turli lingvistik shakllarda ifodalanishi mumkin. Sud lingvistik ekspertizasida tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish bilan bog‘liq holatlarni baholashda asosiy murakkablik bayonotning ochiq mazmuni bilan uning yashirin kommunikativ mazmuni o‘rtasidagi farqni aniqlashdan iboratdir. Chunki ayrim matnlarda salbiy axborot bevosita ifodalanmay, balki turli pragmatik vositalar orqali adresatga yetkaziladi [1; 4].

Tuhmat mazmunini aniqlashda markaziy masalalardan biri — bayonotning faktga da’vo qilishi yoki subyektiv fikr sifatida namoyon bo‘lishini belgilashdir. Faktga yo‘naltirilgan bayonotlar tekshirilish imkoniyatiga ega bo‘lib, muayyan voqea-hodisa yoki shaxs faoliyati haqida axborot bersa-da, ayrim hollarda bunday axborot to‘g‘ridan-to‘g‘ri emas, balki yashirin mazmun orqali ifodalanadi.

Masalan: “Bu masala bo‘yicha ayrim hujjatlar hali ham javobsiz qolmoqda.” Mazkur bayonot tashqi jihatdan oddiy axborot shaklida ko‘rinsa-da, muayyan kommunikativ vaziyatda tashkilot yoki shaxs faoliyatida tartibsizlik mavjudligi haqidagi implitsit mazmunni shakllantirishi

mumkin. Bunday holatda ekspert faqat gapning grammatik shakliga emas, balki uning pragmatik yo‘nalishi va kontekstual ta’siriga e’tibor qaratishi lozim.

Noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish holatlarida yana bir muhim jihat — yashirin ayblovlarning shakllanishidir. Ayrim bayonotlarda muallif aniq ayblov bildirmagandek ko‘rinsa-da, tanlangan til vositalari orqali adresat ongida ma’lum salbiy tasavvur hosil qilishi mumkin. Bunday holatlar presuppozitsiya, implikatura va baholovchi birliklar yordamida yuzaga keladi [2; 5].

Sud lingvistik ekspertizasida tuhmat mazmunini aniqlash jarayonida quyidagi omillar muhim hisoblanadi:

bayonotning faktual yoki baholovchi xarakteri;

axborotning muayyan shaxs yoki tashkilotga yo‘naltirilganligi;

yashirin salbiy mazmunning mavjudligi;

kommunikativ maqsad va pragmatik ta’sir;

matnning umumiy diskursiv muhiti.

Mazkur tadqiqotning maqsadi sud lingvistik ekspertizasida tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish kontekstida implitsit axborotni yuzaga keltiruvchi lingvistik mexanizmlarni aniqlash hamda ularni ekspert tahlili uchun asoslovchi mezonlarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda sud lingvistik ekspertizasida tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish kontekstida implitsit axborotni aniqlash mexanizmlarini belgilash uchun kompleks lingvistik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi semantik, pragmatik, diskursiv hamda kontekstual tahlil tamoyillariga asoslanadi. Chunki konfliktli matnlarda salbiy mazmun ko‘pincha ochiq shaklda berilmaydi, balki adresat tomonidan turli lingvistik va pragmatik omillar asosida qayta tiklanadigan yashirin mazmun orqali yuzaga keladi [1; 4].

Tadqiqot materiali sifatida shaxs yoki tashkilot faoliyatiga oid bahsli mazmundagi konfliktli bayonotlar tanlandi. Tahlil jarayonida asosiy e’tibor bayonotlarning faktual axborot, subyektiv baho va implitsit ayblov o‘rtasidagi chegaralarni aniqlashga qaratildi. Bunda matn tarkibidagi birliklarning semantik yuklamasi, pragmatik vazifasi, kommunikativ yo‘nalishi va adresatga ta’sir mexanizmi kompleks ravishda o‘rganildi [2; 6].

Semantik tahlil metodi orqali bayonot tarkibidagi til birliklarining lug‘aviy ma’nosi, baholovchi komponentlari hamda faktual axborotni ifodalash imkoniyatlari aniqlandi. Mazkur metod yordamida faktga asoslangan axborot bilan shaxsga nisbatan salbiy munosabatni bildiruvchi birliklar o‘rtasidagi farq belgilandi [3; 5]. Masalan: “Korxona hisobotlarida ayrim tafovutlar aniqlangan.”

Ushbu bayonotda “tafovutlar aniqlangan” birikmasi muayyan holat mavjudligini bildiruvchi faktual xarakterga ega. Biroq agar mazkur birliklar “korxona ataylab yashirgan” kabi birliklar

bilan birikib kelsa, bayonot faktual axborotdan tashqari yashirin ayblov mazmunini ham hosil qilishi mumkin.

Semantik tahlil jarayonida ekspert birliklarning faqat lug‘aviy ma’nosini emas, balki ularning matn ichidagi baholovchi yuklamasini ham aniqlaydi. Chunki tuhmat mazmuni ko‘pincha bitta birlik orqali emas, balki bir necha birliklarning umumiy semantik munosabati orqali shakllanadi [3; 5].

Pragmatik tahlil metodi bayonotning kommunikativ maqsadi, adresant niyati va adresatga yo‘naltirilgan ta’sirini aniqlashga xizmat qildi. Tuhmat mazmunini belgilashda muhim jihat faqat axborotning mavjudligi emas, balki ushbu axborot qanday kommunikativ maqsadda yetkazilganini aniqlashdan iborat [4; 7]. Masalan: “Bu masalada kimlarning manfaatdor ekanini vaqt ko‘rsatadi.” Mazkur jumlada to‘g‘ridan-to‘g‘ri ayblov mavjud emas. Biroq muayyan shaxs yoki tashkilot faoliyati muhokama qilinayotgan vaziyatda ushbu bayonot manfaatdorlik yoki yashirin noqonuniy faoliyat haqidagi gumonni shakllantirishi mumkin.

Pragmatik tahlil yordamida ekspert bayonotning tashqi shakli bilan uning kommunikativ maqsadi o‘rtasidagi farqni aniqlaydi. Ya’ni bayonot axborot berish uchunmi yoki adresat ongida salbiy tasavvur hosil qilish uchunmi qo‘llanganligi belgilanadi [4; 7].

Diskursiv tahlil metodi yordamida bayonotning ijtimoiy, kommunikativ va institutsional muhiti o‘rganildi. Chunki ayrim axborot birliklarining tuhmat mazmuni faqat kengroq diskurs doirasida namoyon bo‘ladi. Bir xil jumla ommaviy axborot vositalarida, shaxsiy muloqotda yoki rasmiy hujjatda turlicha pragmatik ta’sirga ega bo‘lishi mumkin [6; 8]. Masalan: “Rahbariyat qarorlari yuzasidan savollar hali ham mavjud.” Mazkur bayonot alohida olinganda oddiy tanqidiy fikr sifatida ko‘rinadi. Ammo u muayyan tashkilotning noqonuniy faoliyati haqidagi muhokama tarkibida qo‘llansa, rahbariyat faoliyatiga nisbatan salbiy tasavvur shakllantiruvchi implitsit mazmunni yuzaga keltirishi mumkin.

Diskursiv tahlil orqali ekspert bayonotning kim tomonidan, kimga qaratilganligi, qanday ijtimoiy vaziyatda qo‘llanganligi va qanday kommunikativ natija ko‘zlanganligini aniqlaydi [6; 8].

Kontekstual tahlil metodi orqali bevosita ifodalanmagan, ammo kommunikativ vaziyat asosida anglashiladigan yashirin mazmun aniqlandi. Ushbu metod ayniqsa presuppozitsiya, implikatura va ishoraviy birliklar orqali shakllangan tuhmat mazmunini aniqlashda muhim ahamiyatga ega [1; 9]. Masalan: “Oldingi holatlar ham esdan chiqmagan.” Mazkur bayonotda aniq voqea ko‘rsatilmagan bo‘lsa-da, “oldingi holatlar” birikmasi orqali shaxs yoki tashkilot faoliyatida avval ham salbiy vaziyatlar bo‘lganligi haqidagi yashirin axborot yuzaga keladi.

Kontekstual tahlil ekspertga bayonotning ochiq mazmuni bilan bir qatorda, adresat tomonidan qanday qabul qilinishi mumkinligini aniqlash imkonini beradi. Chunki tuhmat mazmuni ko‘pincha aynan yashirin ma’no qatlamida shakllanadi [1; 9].

Tadqiqot natijasida tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish kontekstida implitsit axborotni aniqlashning quyidagi mezonlari belgilandi:

faktual mezon — bayonotning tekshirilishi mumkin bo‘lgan axborotga asoslanganligini aniqlash;

baholash mezoni — shaxs yoki faoliyatga nisbatan subyektiv salbiy munosabat mavjudligini belgilash;

implitsit mazmun mezoni — bevosita ifodalanmagan, ammo anglashiladigan axborotni aniqlash;

pragmatik yo‘nalganlik mezoni — bayonotning kommunikativ maqsadini belgilash;

kontekstual mezon — yashirin mazmunning yuzaga kelish shartlarini aniqlash.

Mazkur metodologik yondashuv tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish bilan bog‘liq matnlarni kompleks tahlil qilish, faktual axborot bilan yashirin salbiy mazmunni farqlash hamda sud lingvistik ekspertizasida ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqish imkonini beradi. Bunda ekspertning asosiy vazifasi huquqiy hukm chiqarish emas, balki matndagi lingvistik belgilar va kommunikativ mexanizmlarni ilmiy asosda tavsiflashdan iboratdir [2; 10].

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, sud lingvistik ekspertizasida tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish bilan bog‘liq matnlarni tahlil qilishda asosiy muammo ochiq ifodalangan axborot bilan yashirin mazmunni farqlashdan iboratdir. Konfliktli kommunikatsiyada salbiy axborot ko‘pincha to‘g‘ridan-to‘g‘ri ayblov shaklida emas, balki presuppozitsiya, implikatura, baholovchi birliklar va kontekstual ishoralar orqali shakllanadi. Shu sababli ekspert tahlilida bayonotning faqat tashqi shakliga emas, balki uning semantik, pragmatik va diskursiv xususiyatlariga kompleks yondashish zarur [1; 4].

Tadqiqot davomida tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish kontekstida implitsit axborotni yuzaga keltiruvchi asosiy mexanizmlar quyidagi guruhlarga ajratildi:

1. Faktga o‘xshash shaklda ifodalangan implitsit ayblovlar.

Tuhmat mazmunining murakkab shakllaridan biri — bayonotning tashqi jihatdan oddiy axborot shaklida bo‘lib, ichki mazmunida shaxs yoki tashkilot faoliyatiga nisbatan salbiy xulosani shakllantirishidir. Bunday holatlarda bayonot bevosita ayblov bildirmaydi, ammo adresat ongida muayyan salbiy tasavvur hosil qiladi. Masalan: “Ushbu loyiha bo‘yicha ayrim savollar hali ham ochiqligicha qolmoqda.” Mazkur bayonot grammatik jihatdan oddiy xabar shaklida tuzilgan. Unda muayyan noqonuniy harakat haqida ochiq ma’lumot mavjud emas. “Savollar ochiqligicha qolmoqda” konstruksiyasi bevosita ayblov ifodalamasa-da, kontekst ta’sirida loyiha bilan bog‘liq

muayyan shubha yoki noaniqliklar mavjudligi haqidagi implitsit mazmunni shakllantirishi mumkin.

Mazkur holatda ekspert quyidagi jihatlarni aniqlashi lozim:

bayonotda aniq fakt mavjudmi;

axborot tekshirilish imkoniyatiga egami;

ifoda adresat ongida qanday xulosa shakllantiradi.

Demak, faktga o‘xshash shakldagi bayonotlarda tuhmat mazmuni ko‘pincha bevosita ayblov orqali emas, balki yashirin inferensiya orqali yuzaga keladi [2; 5].

2. Presuppozitsiya orqali shakllanadigan yashirin axborot

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, presuppozitsiya tuhmat mazmunini shakllantiruvchi muhim pragmatik mexanizmlardan biridir. Chunki ayrim til birliklari matnda bevosita ifodalanmagan, ammo oldindan mavjud deb qabul qilinadigan axborotni faollashtiradi. Masalan: “Bu safar ham tushuntirish berishga to‘g‘ri keldi.” Ushbu bayonot tarkibidagi “ham” birlikchasi avval ham shunga o‘xshash vaziyat yuz berganligi haqidagi yashirin axborotni yuzaga keltiradi. Natijada adresat ongida shaxs yoki tashkilot faoliyatida takroriy muammo mavjudligi haqidagi tasavvur shakllanishi mumkin.

Presuppozitsion tahlilda ekspert: yashirin oldingi axborotni; ushbu axborotning salbiy yo‘nalishini; uning adresat tomonidan qanday qabul qilinishini aniqlaydi. Shu jihatdan presuppozitsiya tuhmat mazmunini yashirin tarzda kuchaytiruvchi lingvistik vosita sifatida namoyon bo‘ladi [3; 7].

3. Implikatura asosida yuzaga keladigan salbiy mazmun

Implikatura nutq ishtirokchilarining umumiy bilimlari va kommunikativ tamoyillari asosida anglashiladigan yashirin mazmunni bildiradi. Tuhmat xarakteridagi bayonotlarda muallif ko‘pincha aniq ayblovdan qochib, salbiy xulosani adresatning o‘ziga qoldiradi. Masalan: “Bu qaror qanday sharoitda qabul qilinganini har kim o‘zi xulosa qilishi mumkin.” Mazkur jumlada bevosita ayblov mavjud emas, biroq uning pragmatik tuzilishi orqali qarorning qonuniyligi yoki maqsadi shubha ostiga qo‘yilayotgani haqidagi yashirin mazmun yuzaga kelishi mumkin.

Bunday holatda ekspert uchun asosiy mezon:

aytilgan mazmun;

nazarda tutilgan mazmun;

kommunikativ vazifa

o‘rtasidagi munosabatni aniqlashdan iborat bo‘ladi [4; 8].

4. Baholovchi birliklar orqali shakllanadigan noto‘g‘ri axborot. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, noto‘g‘ri ma’lumot tarqatishda faqat faktlar emas, balki baholovchi birliklar ham muhim rol o‘ynaydi. Chunki ayrim salbiy baholar fakt sifatida qabul qilinadigan tasavvurni

shakllantirishi mumkin. Masalan: “Uning faoliyati doimo shubhali holatlar bilan bog‘liq bo‘lgan.” Ushbu jumlada “doimo”, “shubhali” birliklari umumlashtiruvchi va salbiy baholovchi xususiyatga ega. Mazkur birliklar aniq dalil keltirmagan holda shaxs faoliyatiga nisbatan salbiy tasavvur hosil qiladi.

Ekspert bunday holatda:

baholovchi birliklarning semantik yuklamasini;

umumlashtirish darajasini;

fakt va subyektiv munosabat nisbatini

aniqlashi lozim [5; 9].

1-jadval. Tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish kontekstida implitsit axborot shakllanish mexanizmlari

Mexanizm	Lingvistik vosita	Yuzaga keladigan mazmun	Ekspertlik vazifasi
Faktga o‘xshash implitsit ayblov	Xabar shaklidagi konstruksiyalar	Yashirin salbiy xulosa	Faktga da’vo mavjudligini aniqlash
Presuppozitsiya	“ham”, “yana”, “oldin” birliklari	Oldingi salbiy holatga ishora	Yashirin axborotni aniqlash
Implikatura	Bilvosita ifoda, ishora	Aytilmagan salbiy mazmun	Nazarda tutilgan ma’noni ochish
Baholovchi birliklar	Salbiy tavsiflovchi so‘zlar	Obro‘ga ta’sir qiluvchi baho	Baho va fakt chegarasini belgilash

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish holatlarida implitsit axborotni aniqlash uchun faqat alohida so‘z yoki gaplarni emas, balki butun kommunikativ vaziyatni tahlil qilish zarur. Aynan semantik, pragmatik va diskursiv yondashuvlarning birligi ekspert xulosalarining ilmiy asoslanganligini ta’minlaydi [1; 10].

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sud lingvistik ekspertizasida tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish bilan bog‘liq matnlarni baholashda asosiy e’tibor bayonotning yuzaki mazmuniga emas, balki uning yashirin semantik va pragmatik qatlamlariga qaratilishi lozim. Chunki konfliktli diskursda axborot ko‘pincha bevosita ayblov shaklida emas, balki turli lingvistik vositalar orqali adresat ongida shakllanadigan xulosa tarzida ifodalanadi [1; 4].

Tuhmat mazmunini aniqlashdagi eng muhim masalalardan biri — faktual axborot va baholovchi fikr o‘rtasidagi chegarani belgilash hisoblanadi. Sud lingvistik ekspertizasida har qanday salbiy mazmundagi bayonot tuhmat sifatida baholanmaydi. Bunda ekspert bayonotning tekshirilish imkoniyatiga ega yoki ega emasligini, muayyan voqea-hodisaga ishora qilishi yoki faqat subyektiv munosabatni ifodalashini aniqlashi zarur [2; 6]. Masalan: “Uning boshqaruv uslubi ko‘pchilikda savollar uyg‘otmoqda.”

Mazkur bayonotda aniq huquqbuzarlik yoki noqonuniy harakat haqida ma’lumot berilmagan bo’lishiga qaramay, “savollar uyg‘otmoqda” birikmasi orqali shaxs faoliyatiga nisbatan ishonchsizlik yoki shubha uyg‘otuvchi implitsit mazmun shakllanishi mumkin. Shu sababli, ekspert bunday birliklarni alohida emas, balki butun kommunikativ vaziyat doirasida tahlil qilishi lozim.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, tuhmat mazmunini yuzaga keltiruvchi asosiy mexanizmlardan biri yashirin ayblov strategiyasi hisoblanadi. Bunda muallif ochiq ayblovdan qochadi, biroq tanlangan til vositalari orqali adresatga ma’lum salbiy xulosani yetkazadi. Bunday strategiya ayniqsa ommaviy axborot vositalari va internet diskursida keng uchraydi [3; 7]. Masalan: “Ushbu masala bo‘yicha barcha tafsilotlar oshkor etilsa, ko‘pchilik hayron qolishi mumkin.”

Ushbu jumlada aniq ayblov mavjud emas. Biroq “barcha tafsilotlar oshkor etilsa” konstruksiyasi yashirin ravishda salbiy holat mavjudligi haqidagi taxminni shakllantiradi. Ekspert uchun muhim jihat shundaki, bunday bayonotning tuhmat xarakterini aniqlashda faqat matn emas, balki uning qo‘llanish vaziyati ham hisobga olinadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish bilan bog‘liq matnlarda umumlashtiruvchi birliklar alohida ahamiyatga ega. “Doimo”, “hech qachon”, “hamma biladi”, “odatda” kabi birliklar ayrim holatni umumiy xususiyat sifatida ko‘rsatib, shaxs yoki tashkilot haqida salbiy stereotip shakllantirishi mumkin. Masalan: “Uning barcha qarorlari manfaat orttirishga qaratilgan.”

Bu bayonot muayyan dalil keltirmasdan, shaxs faoliyatining barcha holatlarini salbiy tarzda umumlashtiradi. Shu sababli ekspert bunday birliklarning faktual asosga ega yoki faqat baholovchi xarakterdagi ifoda ekanligini aniqlashi zarur [5; 8].

Tuhmat mazmunining shakllanishida kontekstning roli ham alohida ahamiyatga ega. Bir xil til birligi turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha pragmatik qiymat kasb etishi mumkin. Rasmiy muhokamadagi tanqidiy fikr bilan shaxs obro‘siga zarar yetkazishga qaratilgan yashirin ayblov o‘rtasidagi farq aynan kontekst orqali belgilanadi.

Shu nuqtayi nazardan, sud lingvistik ekspertizasida quyidagi integrativ model samarali hisoblanadi:

Lingvistik birlik → Semantik mazmun → Pragmatik maqsad → Kontekstual talqin → Ekspert xulosasi

Mazkur model orqali ekspert: bayonotning faktual yoki baholovchi xarakterini; yashirin ayblov mavjudligini; adresat ongida shakllanadigan salbiy tasavvurni; axborotning kommunikativ yo‘nalishini aniqlash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Demak, tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish kontekstida implitsit axborotni aniqlash jarayoni ko‘p bosqichli lingvistik tahlilni talab qiladi. Bunda semantik, pragmatik va diskursiv yondashuvlarning uyg‘unligi ekspert xulosalarining obyektivligi va ilmiy asoslanganligini ta’minlovchi asosiy omil hisoblanadi [4; 10].

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish holatlarida implitsit axborotning shakllanishida baholovchi birliklarning qo‘llanishi ham muhim omillardan biri hisoblanadi. Chunki ayrim bayonotlarda muallif aniq fakt keltirmagan holda, shaxs yoki tashkilot faoliyatiga nisbatan salbiy munosabatni shakllantiruvchi til vositalaridan foydalanadi. Bunday birliklar tashqi jihatdan subyektiv fikr sifatida namoyon bo‘lsa-da, muayyan kontekstda adresat ongida fakt sifatida qabul qilinadigan salbiy tasavvurni yuzaga keltirishi mumkin [5; 8].

Masalan: “Uning faoliyatida doimiy ravishda tushunarsiz jihatlar uchrab kelgan.” Mazkur bayonotda muayyan huquqbuzarlik yoki noqonuniy harakat haqida bevosita axborot berilmagan bo’lishiga qaramay, “doimiy ravishda” va “tushunarsiz jihatlar” kabi birliklar orqali shaxs faoliyatida muntazam ravishda muammoli holatlar mavjudligi haqidagi yashirin mazmun shakllanishi mumkin. Shu sababli ekspert tahlilida mazkur birliklarning semantik yuklamasi, umumlashtirish darajasi va kommunikativ vazifasi aniqlanishi lozim.

Tuhmat mazmunini aniqlashda yana bir muhim jihat — bayonotning tekshiriluvchanlik xususiyati hisoblanadi. Chunki sud lingvistik ekspertizasida faktga da’vo qiluvchi axborot bilan oddiy baholovchi fikr o‘rtasidagi farqni belgilash asosiy vazifalardan biridir. Tekshirilishi mumkin bo‘lgan bayonotlar ma’lum voqea, harakat yoki holat haqida axborot beradi, baholovchi bayonotlar esa shaxsning subyektiv munosabatini ifodalaydi [2; 6].

Masalan: “Mazkur qaror qabul qilinishida ayrim manfaatlar hisobga olingan bo‘lishi mumkin.” Ushbu jumlada muallif aniq faktni bayon qilmaydi, biroq “ayrim manfaatlar” birikmasi orqali qarorning xolisligiga shubha uyg‘otuvchi implitsit mazmun yuzaga kelishi mumkin. Bunday holatda ekspert ushbu ifodaning faktual da’vo yoki taxminiy baholash sifatida qo‘llanganligini aniqlashi zarur.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ehtimollik shaklidagi konstruksiyalar ham noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish bilan bog‘liq holatlarda muhim ahamiyatga ega. “Balki”, “ehtimol”, “ko‘rinadiki”, “shunday bo‘lishi mumkin” kabi birliklar ochiq ayblovni yumshatadi, biroq ayrim kontekstlarda salbiy mazmunni saqlab qolishi mumkin.

Masalan: “Ushbu mablag‘lardan foydalanishda ayrim qoidabuzarliklar bo‘lgan bo‘lishi mumkin.” Mazkur bayonotda ehtimollik shakli mavjud bo‘lsa-da, adresat ongida mablag‘lardan noto‘g‘ri foydalanish ehtimoli haqidagi tasavvur shakllanishi mumkin. Shu sababli ekspert ehtimollik ifodalovchi birliklarning kommunikativ vazifasini ham hisobga olishi kerak.

Demak, tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish kontekstida implitsit axborotni aniqlash jarayonida quyidagi omillar o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilinadi:

bayonotning faktual yoki baholovchi xususiyati; salbiy mazmunni yuzaga keltiruvchi lingvistik indikatorlar; yashirin axborotning pragmatik yo‘nalishi; kontekst orqali shakllanadigan kommunikativ ta’sir…

Ushbu yondashuv sud lingvistik ekspertizasida tuhmat mazmunini aniqlashda faqat alohida birliklarga emas, balki matnning umumiy mazmuniy va pragmatik tuzilishiga tayanish zarurligini ko‘rsatadi [1; 10].

Tadqiqot natijalarining nazariy va amaliy ahamiyati.

Mazkur tadqiqot natijalarining nazariy ahamiyati sud lingvistik ekspertizasida tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish bilan bog‘liq matnlarda implitsit axborotni aniqlashning semantik, pragmatik va diskursiv asoslari tizimlashtirilgani bilan belgilanadi. Tadqiqot davomida tuhmat mazmuni faqat ochiq ayblov shaklida emas, balki faktga o‘xshash bayonotlar, presuppozitsiya, implikatura, baholovchi birliklar va kontekstual ishoralar orqali ham shakllanishi asoslandi [1; 4].

Ishning nazariy qiymati shundaki, unda faktual axborot bilan subyektiv baholash o‘rtasidagi chegarani aniqlashda lingvopragmatik yondashuvning ahamiyati ko‘rsatildi. Xususan, har qanday salbiy mazmundagi bayonot tuhmat sifatida baholanmasligi, buning uchun uning tekshiriluvchanligi, muayyan shaxs yoki obyektga yo‘naltirilganligi hamda adresat ongida qanday tasavvur hosil qilishi hisobga olinishi zarurligi aniqlandi [2; 6].

Tadqiqotning muhim nazariy natijalaridan biri shundaki, noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish holatlarida yashirin mazmun ko‘pincha bevosita leksik vositalar orqali emas, balki kommunikativ strategiyalar yordamida shakllanishi asoslandi. Bunda bayonotning tashqi shakli bilan uning pragmatik ta’siri o‘rtasidagi farqni aniqlash sud lingvistik ekspertizasining muhim vazifalaridan biri sifatida belgilandi [3; 7].

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati ishlab chiqilgan mezonlardan sud lingvistik ekspertizasi jarayonida foydalanish imkoniyati bilan belgilanadi. Taklif etilgan yondashuv yordamida ekspertlar konfliktli matnlarda mavjud bo‘lgan:

faktga o‘xshash shaklda ifodalangan yashirin ayblovlarni;

tekshiriluvchan va baholovchi bayonotlar o‘rtasidagi farqlarni;

presuppozitsion salbiy axborotni;

implikativ mazmun orqali yuzaga keladigan gumon va shubhalarni;

kontekst asosida shakllanadigan obro‘ga ta’sir qiluvchi mazmunni

ilmiy asosda aniqlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar [5; 8].

1-jadval. Sud lingvistik ekspertizasida tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish mazmunini aniqlash mezonlari

Tahlil obyekti	Lingvistik ko‘rsatkichlar	Yuzaga keladigan implitsit mazmun	Ekspertlik vazifasi
Faktga o‘xshash shaklda ifodalangan yashirin ayblovlar	Xabar shaklidagi konstruksiyalar, gumon uyg‘otuvchi birliklar, bilvosita ishoralar	Shaxs yoki tashkilot faoliyatiga nisbatan salbiy xulosa shakllanishi	Bayonotda faktga da’vo yoki yashirin ayblov mavjudligini aniqlash
Tekshiriluvchan va baholovchi bayonotlar o‘rtasidagi farqlar	Voqea-hodisaga oid axborot birliklari va subyektiv baholovchi vositalar	Faktual ma’lumot bilan shaxsiy munosabatning ajralishi	Bayonotning fakt yoki fikr xarakterini belgilash
Presuppozitsion salbiy axborot	“Yana”, “ham”, “oldin”, “avval” kabi presuppozitsiya hosil qiluvchi birliklar	Oldindan mavjud deb qabul qilinadigan salbiy holat haqidagi yashirin axborot	Yashirin oldingi axborotni va uning pragmatik ta’sirini aniqlash
Implikativ mazmun orqali yuzaga keladigan gumon va shubhalar	Bilvosita ifodalar, ishora, ehtiyotkor shakldagi bayonotlar	Bevosita aytilmagan, ammo adresat tomonidan anglashiladigan salbiy xulosa	Aytilgan va nazarda tutilgan mazmun o‘rtasidagi farqni aniqlash
Kontekst asosida shakllanadigan obro‘ga ta’sir qiluvchi mazmun	Diskurs muhiti, kommunikativ vaziyat, ijtimoiy omillar	Shaxs yoki tashkilot haqida salbiy tasavvur hosil qiluvchi yashirin baho	Bayonotning umumiy kontekstdagi pragmatik ta’sirini baholash

Mazkur mezonlar internet kommunikatsiyasi, ijtimoiy tarmoqlardagi bahsli yozishmalar, ommaviy axborot vositalari materiallari hamda shaxs yoki tashkilot sha’niga ta’sir qiluvchi nizoli matnlarni tahlil qilishda amaliy ahamiyat kasb etadi. Chunki bunday holatlarda asosiy masala faqat qo‘llangan so‘zlarning ma’nosini aniqlash emas, balki ular orqali qanday kommunikativ xulosa shakllanganini belgilashdan iboratdir [6; 9].

Shuningdek, tadqiqot natijalari oliy ta’lim tizimida “Sud lingvistik ekspertizasi”, “Pragmalingvistika”, “Diskurs tahlili” va “Yurislingvistika” fanlarini o‘qitishda nazariy-metodik manba sifatida foydalanilishi mumkin. Ishlab chiqilgan tahlil mezonlari bo‘lajak ekspertlarda konfliktli matnlarni semantik va pragmatik jihatdan baholash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot sud lingvistik ekspertizasida tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish kontekstida implitsit axborotni aniqlash mexanizmlarini o‘rganishga bag‘ishlandi. Tahlillar natijasida salbiy mazmundagi axborot har doim ham ochiq shaklda ifodalanmasligi, balki turli lingvistik va pragmatik vositalar orqali yashirin tarzda shakllanishi aniqlandi.

Tadqiqot natijasida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

1. Tuhmat mazmunini aniqlashda asosiy mezon bayonotning faqat salbiyligi emas, balki uning faktga da’vo qilish xususiyati ekanligi belgilandi. Shaxs yoki tashkilot faoliyati haqida

tekshirilishi mumkin bo‘lgan axborot bilan subyektiv baho o‘rtasidagi farq ekspert tahlilining muhim yo‘nalishi sifatida aniqlandi.

2. Implitsit axborot tuhmat mazmunini shakllantiruvchi asosiy pragmatik mexanizmlardan biri ekanligi asoslandi. Yashirin mazmun ko‘pincha presuppozitsiya, implikatura, baholovchi birliklar va kontekstual ishoralar orqali yuzaga kelishi ko‘rsatildi.

3. Faktga o‘xshash shaklda ifodalangan bayonotlar alohida ekspertlik tahlilini talab qilishi aniqlandi. Bunday bayonotlarda ochiq ayblov mavjud bo‘lmasa-da, adresat ongida salbiy xulosa shakllanishi mumkinligi belgilandi.

4. Presuppozitsiya va implikatura noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish holatlarida yashirin axborotni yetkazuvchi samarali vositalar sifatida tavsiflandi. Mazkur birliklar orqali oldindan mavjud deb qabul qilinadigan yoki muloqot jarayonida anglashiladigan salbiy mazmun yuzaga keladi.

5. Kontekst tuhmat mazmunini aniqlashning asosiy omillaridan biri sifatida belgilandi. Chunki bir xil til birliklari turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha pragmatik qiymatga ega bo‘lishi mumkin.

6. Sud lingvistik ekspertizasida kompleks tahlil zarurligi asoslandi. Semantik, pragmatik, diskursiv va kontekstual tahlillarning uyg‘unligi faktual axborot bilan yashirin salbiy mazmunni farqlash imkonini beradi.

7. Umuman olganda, tuhmat va noto‘g‘ri ma’lumot tarqatish kontekstida implitsit axborotni aniqlash ko‘p bosqichli lingvistik jarayon hisoblanadi. Mazkur jarayonda til birliklarining semantik xususiyatlari, kommunikativ maqsad, diskurs muhiti va adresatga ta’sir mexanizmlarini kompleks tahlil qilish sud lingvistik ekspertizasida ilmiy asoslangan va obyektiv xulosalar shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shuy R. W. Language Crimes: The Use and Abuse of Language Evidence in the Courtroom. – Oxford: Blackwell, 1993. – 184 p.

2. Coulthard M., Johnson A. An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence. – London: Routledge, 2010. – 290 p.

3. Olsson J. Forensic Linguistics: An Introduction to Language, Crime and the Law. – London: Continuum, 2008. – 312 p.

4. Baranov A. N. Lingvisticheskaya ekspertiza teksta: teoriya i praktika. – Moskva: Flinta, 2013. – 592 s.

5. Galyashina Ye. I. Sudebnaya lingvisticheskaya ekspertiza: teoriya i praktika. – Moskva: Norma, 2014. – 320 s.

6. Austin J. L. How to Do Things with Words. – Oxford: Oxford University Press, 1962. – 168 p.

7. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 203 p.

8. Grice H. P. Studies in the Way of Words. – Cambridge: Harvard University Press, 1989. – 394 p.

9. Levinson S. C. Pragmatics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 420 p.

10. van Dijk T. A. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 267 p.

11. Fairclough N. Language and Power. – London: Routledge, 2015. – 278 p.

12. Halliday M. A. K., Hasan R. Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective. – Oxford: Oxford University Press, 1989. – 126 p.

13. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: Fan, 2008. – 300 b.

14. Mahmudov N. Til. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 1998. – 304 b.

15. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002. – 232 b.

16. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути изучения языка. – Москва: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

17. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Москва: Гнозис, 2004. – 390 с.

18. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. – Москва: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с.

19. Teshaboyeva D. Diskurs tahlili asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.

20. O‘zbekiston Respublikasi “Sud ekspertizasi to‘g‘risida”gi Qonuni.